

i nábožensko-pozitívnej ideí. Počal byť hlavným stĺpom petrohradského Slavianskeho občestva. Nebol sám; s ním bojovali: Pisemskij, Leskov, Aksakov, Katkov, no on bol medzi nimi ako Kriváň nad Tatrami. Ešte i Lev Tolstoj po smrti Dostojevského písal, že stratil v ňom mravnú oporu, Tolstoj, u ktorého samolúbie narástlo do obrovských rozmerov. Na puškinovskom jubileu vyšlo, kto bol hlavou ruskej literatúry. Svojou slávnou rečou v Moskve Dostojevskij pokoril i svojich protivníkov, ako Turgeneva: on sklonil pred ním svoju šedivú hlavu. Chladný a umiernený Strachov píše: „Všetci počali počúvať tak, akoby do tých čias ničoho neboli počuli o Puškinovi. Dosiaľ sa mi marí, ako nad ohromnou masou poslucháčov zvučí hlas, plný citu: 'Uzmier sa, hrdý človek! Pracuj, nečinný človek!' (Smiris, gordyj čelovek! Potrudis, prazdnyj čelovek!) Nadšenie po reči bolo nepochopiteľné pre toho, kto nebol prítomný. Masa videla človeka, ktorý sám bol plný entuziasmu, a počula slovo, dôstojné oduševniť sa, ona vzbúrila sa citmi nadzemskými.“

Znamenití spisovatelia hrnuli sa k nemu. Aksakov osvedčil, že po reči Dostojevského on neni hoden hovoriť a jeho reč vystala. Slavianoфіli i západníci nosili ho na ramenách. „Hľa, čo znamená geniálna reč, ona všetko rozriešila!“ povedal Ivan Aksakov.

Na európske literatúry mal Dostojevskij najväčší vliv z ruských spisovateľov. Knut Ham-sun a Hauptmann hrdo menujú sa jeho učeníkmi. Meňšikov píše, že nech požije Dostojevskij ešte pätnásť-dvadsať rokov, nebolo by bývalo revolúcie z roku 1905. Jeho mohutný hlas len ešte počal vnikat' do nás – a tu prišla predčasná smrť.

S. H. Vajanský: State o svetovej literatúre. SVKL, Bratislava 1957, s. 289-290 (text nebol redakčne upravovaný).

IGOR HRUŠOVSKÝ: PO ČÍTANÍ DOSTOJEVSKÉHO

S Dostojevským som sa stretol po prvý raz už veľmi dávno, v študentských rokoch. Všetličo ma z jeho sveta zasiahlo, všetličo som si však mohol osvojiť len povrchno, tak, ako som bol schopný svojou juvenilnou cháparosťou a medzerovitým vzdelaním. Po dlhých rokoch som zatúžil znovu sa ponoriť do jeho duchovného sveta. Túto krátku skicu píšem po opätovnom prečítaní jeho diela, bez väčších nárokov o presnejšie vystihnutie jeho nesmierne zložitého zjavu.

Skutočne, ťažko možno zachytiť v niekoľkých riadkoch rozporný beh a **krútnavy jeho ducha**.

Občas si sťažoval, že podmienky života mu neposkytujú pravú pohodu pre tvorivú prácu, no je veľmi pravdepodobné, že práve pod tlakom materiálnej i morálnej núdze jeho invencia nadobúdala zázračnú intenzitu.

Večne ho umáral démon rozporov a pochmúrny nepokoj. Jeho postavy sú rozdvojené ako celý jeho morálny vesmír. Prejavujú neraz krutosť i sebažertvu, pričom sa často oba tieto póly zložito prelínajú. Také sú aj jeho anjelské bytosti, ktoré niekedy mučia, i jeho satanské typy,

niekedy odcudzené samým sebe. Vo svojom diele zachycuje závrtné peripetie ľudských osudov, krajnosti vyvierajúce z potlačovaných aspirácií a agresívne činy vyrastajúce z mnohorakého ponižovania. Orientuje sa takmer výlučne na ľudský vesmír, na spoločenskú a individuálnu realitu vtedajšieho sveta s jeho hlbokými protirečeniami a konfliktmi.

Jeho tvorba je koniec koncov protestom proti vtedajšej spoločnosti, proti lži a pretvárke, no protestom z hľadiska jeho svetonáhľadu. Rozporuplný bol i jeho svetonáhľad.

Nepretržitý zápas protirečivých morálno-psychických živlov uňho prebieha vždy v určitom konkrétnom, dobove podmienenom prostredí. Dostojevskij zároveň preniká za hranice spoločensko-ľudských konvencií danej doby, do ich koreňov. Ako je už dávno v povedomí kultúrneho ľudstva, ako sotva kto iný z literárnych tvorcov prenikol do najpriepastnejších otázok človeka, do mnohorozmerných hĺbín ľudského bytia. Jeho ľudia sa postupne zbavujú všetkého civilizačného nánosu a spoločenských konvencií a obnažujú sa až do svojej prapodstaty.

Najčastejšie sa tvrdí, že Dostojevského dielo sa zmocňuje v sugestívnej transpozícii vnútorných i sociálnych konfliktov ľudí, tragických zvrátov v ich živote, obrodných i rozkladných zásahov silných vášní, ľudského utrpenia i večného zmietania, nekonečnej clivoty, beznádeje a rozpadu morálnych väzieb. Napokon však predsa len vyjadruje hlboko kotviacu túžbu človeka po vykúpení. Jeho postavy sú obvykle na prvý pohľad takmer úplne rozvrátené, a predsa – a azda práve s touto podmienkou – za cenu nesmierneho utrpenia prebývajú sa až k najzákladnejším otázkam ľudskej existencie: „spalované plameňom vnútorných múk a onášané krútnavami duševných ošialov realizujú city svojej morálnej pozitívnosti na najvyššej úrovni“. Stefan Zweig tvrdí, že Dostojevskij vie, ako je blúdici človek vo svojom nesprávnom konaní bližší opravdivému človekovi než tí pyšní, chladní a korektní ľudia, v ktorých hrudi človek zamrzol na občiansku zákonnosť. Aj Thomas Mann hovorí, že každé duchovné odcudzenie tomu, čo sa občiansky uznáva, je príbuzné existenčnej forme zločinca. Kto vie, že zákony ducha ešte nie sú prebádané, vie, že nemôže byť ani definitívnych sudcov: „Buď nikto nie je vinný, alebo všetci, nikto nesmie byť sudcom nikoho, každý len bratom bratovi.“ V poviedke *Posledný súd* Karel Čapek hovorí: „Keby sudcovia všetko, ale vonkoncom všetko vedeli, nemohli by ani súdiť: všetkému by len rozumeli, až by ich z toho bolelo srdce.“

Ako sa domnievam, Dostojevského dielo je **experimentom** s negáciou morálnych princípov a právneho poriadku spoločnosti jeho doby, no zároveň je aj negáciou tejto negácie.

Dostojevskij ani takrečeno najhlbšie a najzákladnejšie konkrétne otázky ľudského bytia nepokladal za posledné, a preto na ne odpovedal v procese negácie, negácie ďalšími a rovnako znepokojujúcimi otázkami, ktoré anticipujú budúcnosť: pokúša sa načrtnúť otázky, ktoré ešte len dozrievajú. I keď sa s marxistickou filozofiou dejín v mnohých základných prístupoch zjavne rozchádza, predsa len naznačil mnohé veľmi podnetné postrehy z oblasti sociálnej a individuálnej psychológie, ako aj etiky. **Mnohé problémy ľudského bytia, ktoré Dostojevskij načrtnol, môže uspokojivejšie zodpovedať len história ľudstva v celej svojej zložitosti.** Jednako už tým, že vnikol veľmi hlboko do podstatných protirečení človeka i spoločnosti, obnažil aj mnohé večne platné črty ľudského bytia, a preto jeho dielo nie je poplatné iba jeho dobe, nie je umeleckým reflexom a umocnením iba konkrétnej tvárnosti a rozpornej reality jeho čias. Oprávnené sa zaraďuje medzi nesmrteľné poklady ľudskej kultúry.

Igor Hrušovský: Monológy a dialógy. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1980, s. 114 -117.